

*До разової спеціалізованої вченої ради
у Національній академії внутрішніх справ*

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидатки юридичних наук, професорки
Туманянц Ануш Робертівни на дисертацію Вознюк Оксани
Леонідівни «Зловживання процесуальними правами у кримінальному
провадженні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Оцінка актуальності обраної теми. В умовах реформування правоохоронної та судової системи України та адаптації національного законодавства до європейських стандартів, забезпечення рівності процесуальних прав і ефективної реалізації прав є важливою складовою гарантією справедливого кримінального судочинства, визначеного як засіб захисту прав і свобод людини та громадянина.

Відповідно до Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3). З метою реалізації цього припису передбачена можливість особи відстоювати свої права будь-якими не забороненими законом засобами (ст. 55 Основного Закону).

Визначивши завданнями кримінального провадження захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, законодавець цілком

послідовно розширив обсяг процесуальних можливостей учасників кримінального провадження та при цьому фактично не обмежив реалізацію цих прав якимись певними рамками, не у всіх випадках визначив підстави та умови їх реалізації та не завжди розробив чіткий порядок застосування відповідних нормативних приписів. Таке становище призвело до того, що на практиці часто виникають різні проблеми, пов'язані з реалізацією учасниками кримінального провадження передбачених законом прав, і в тому числі проблеми, пов'язані зі зловживанням наданими учасникам процесу правами.

Зловживання процесуальними правами порушує баланс між реалізацією процесуальних прав учасників кримінального провадження та недопущенням їхнього зловживання, створює ризики для ефективного здійснення правосуддя, дискредитує засади змагальності та процесуальної рівності, розумності строків. Особливої гостроти це питання набуває в умовах трансформаційних процесів у правовій системі України, зокрема в умовах воєнного стану, коли навантаження на правоохоронну та судову систему суттєво зростає.

Попри те, що зловживання процесуальними правами є поширеним на практиці, чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить чіткого понятійного апарату, ознак, критеріїв виявлення або належних механізмів запобігання таким проявам. Це зумовлює необхідність ґрунтовного теоретичного аналізу цього явища, розроблення підходів до його правового регулювання та забезпечення балансу між реалізацією процесуальних прав і забезпеченням ефективного правосуддя. Комплексне дослідження феномена «зловживання правом» у кримінальному провадженні важливо як з наукової, так і практичної точки зору, оскільки тільки завдяки сумлінній реалізації наданих прав у межах, визначених законом, забезпечується досягнення завдань кримінального провадження.

У світлі наведеного обрана тема дисертаційного дослідження є актуальною, потребує комплексного наукового осмислення та має значення для підвищення ефективності кримінального провадження, захисту прав учасників процесу та забезпечення справедливого судочинства.

Актуальність теми дисертаційної роботи також підтверджується тим, що роботу виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019). Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакета розширення Європейського Союзу, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року). Робота узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476); Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року, протокол № 23). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року (протокол № 18) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 904, 2021 рік).

З огляду на зазначене, у офіційного опонента є всі підстави констатувати, що проведене Оксаною Леонідівною комплексне дослідження зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні є актуальним та дозволить визначити найбільш доцільний та збалансований напрям корегування чинного кримінального процесуального законодавства в контексті запобігання та протидії цим зловживанням.

Таким чином, у офіційного опонента є всі підстави констатувати актуальність обраної дисертанткою теми дослідження.

Оцінка наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Викладені в роботі наукові положення та висновки є аргументованими, обґрунтованими та переконливими. Про достатній рівень достовірності проведеного дослідження значною мірою свідчить опрацювання здобувачкою істотного обсягу літературних джерел: робота містить список із 229 використаних наукових, нормативних та правозастосовних джерел. Вагомості роботі надає емпірична база, на яку спирається дисертантка – міжнародні, європейські та національні нормативно-правові акти, практика Європейського суду з прав людини, практика національних судів України (103 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень). Крім того, у межах дослідження проведено анкетування 102 респондентів, які репрезентують органи досудового розслідування, прокуратуру, адвокатуру, суд та науковців (стор. 16, 20).

Достовірність, повноту та об'єктивність отриманих результатів забезпечило й релевантне використання авторкою комплексу загальнонаукових, філософських та спеціально-юридичних методів пізнання, що демонструє належний рівень оволодіння нею методологією наукової діяльності. Так, при написанні роботи використовувалися: діалектичний метод, застосування якого надало можливість розглянути зловживання процесуальними правами та повноваженнями як динамічне явище, що змінюється під впливом змін правової дійсності, судової практики та міжнародних стандартів (підрозділи 1.1, 3.2); формально-юридичний метод став одним із ключових для аналізу положень КПК України, міжнародних правових актів, а також проєктів змін до кримінального процесуального законодавства (підрозділи 1.2, 1.4); порівняльно-правовий метод дозволив проаналізувати аналогічних положень інших процесуальних кодексів України (ЦПК, ГПК, КАС) щодо заборони зловживання процесуальними правами, а також для зіставлення положень національного законодавства з міжнародними стандартами (підрозділи 1.2, 1.4); системно-структурний метод дав змогу вибудувати внутрішню логіку дослідження, провести класифікацію

форм зловживання залежно від суб'єкта, стадії кримінального процесу, характеру дій (розділ 2, підрозділ 1.3); соціологічний метод (емпіричне дослідження) став підґрунтям для проведення опитування серед суддів, слідчих, дізнавачів, прокурорів, адвокатів та науковців, а отримані емпіричні дані надали можливість виявити ставлення до проблеми зловживання правами й необхідності її нормативного врегулювання (розділ 1); метод аналізу судової практики застосовано для дослідження рішень Верховного Суду, Вищого антикорупційного суду, а також рішень ЄСПЛ, що сприяло визначенню наявних підходів і розбіжностей у правозастосуванні; логіко-юридичний метод дав змогу використати логічні міркування для висвітлення сутності й ознак зловживання процесуальними правами (підрозділ 1.1), проаналізувати аргументи «за» і «проти» законодавчого закріплення засади недопустимості зловживання правом (підрозділ 1.4), а також обґрунтувати пропозиції з удосконалення законодавства (підрозділ 1.4, розділи 2, 3); прогностичний метод став у нагоді для аналізу наявних проблем правозастосування та формулювання пропозиції щодо законодавчих змін (підрозділи 1.2, 1.4, розділи 2, 3) і прогнозування їх потенційного впливу на підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення прав його учасників (підрозділи 1.4, 3.3) (стор. 20-21).

Комплексне використання зазначених методів, на думку офіційного опонента, дало можливість О.Л. Вознюк здійснити повне, об'єктивне і всебічне наукове дослідження зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні. Отже, з огляду на вказане, можна стверджувати про те, що наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, є належним чином обґрунтованими та достовірними.

Оцінка практичного значення одержаних автором дисертації результатів. Отримані висновки та практичні пропозиції, що містяться у дисертації, можуть бути використані за різними напрямками: у *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок запобігання зловживанням процесуальними правами учасниками кримінального провадження (лист до

Комітету Верховної Ради України з питань правової діяльності від 18 квітня 2025 року); у *правозастосовній діяльності суддів та адвокатів* (акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 7 квітня 2025 року, в практичну діяльність адвокатів від 21 квітня 2025 року, в практичну діяльність Вищого антикорупційного суду від 23 квітня 2025 року); в *освітньому процесі* – під час підготовки та проведення лекційних, семінарських і практичних занять зі слухачами, курсантами й студентами, зокрема для викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні» (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 року); у *науковій діяльності* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, пропозицій до чинних і проєктів нормативно-правових актів (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 року) (стор. 25).

Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень та рівня виконання поставленого наукового завдання. Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація О.Л. Вознюк є системною науковою працею, в якій аналізується низка концептуальних та важливих для теорії та практики питань, пов'язаних із зловживанням процесуальними правами в кримінальному провадженні.

Слід зазначити, що дисертаційні роботи, які так чи інакші торкалися феномену зловживання правом відповідно до норм КПК, вже захищені в Україні. Серед них, зокрема, дисертація Хабло О. Ю. «Зловживання у сфері кримінального процесу» (2008 р.), Криворучко Д. В. «Зловживання правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні» (2023р.), Гарасимчук Н. А. «Зловживання адвокатом процесуальними правами у кримінальному провадженні» (2024р.). Проте, саме крізь призму комплексного підходу до дослідження зловживання процесуальними правами з боку широкого

кола суб'єктів кримінального провадження, а також на всіх його стадіях, досліджень не здійснювалося.

До найважливіших положень, що містять наукову новизну, на думку офіційного опонента, можуть бути віднесені такі:

– запропонована дисертанткою систематизація заходів протидії виявам зловживання правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження, в межах якої виокремлено законодавчі, судові, організаційні заходи, а також заходи дисциплінарної відповідальності;

– висловлену в роботі аргументацію щодо визначення критеріїв розмежування між добросовісним відстоюванням стороною захисту інтересів клієнта та зловживанням процесуальними правами з метою протидії кримінальному провадженню, а саме: невідповідність мети використання права його законному призначенню та негативний вплив на кримінальне провадження; системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження; пропорційність застосованих заходів і методів бажаному результату; оцінка наслідків; цільове призначення (формальність вчинюваних дій або спрямованість на ефективність кримінального провадження);

– пропозиція щодо систематизації критеріїв, які слід урахувати під час встановлення факту зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування: реальність повідомлення, забезпечення доступу, поведінка сторін, обсяг матеріалів, психофізіологічні обмеження, обставини воєнного стану (стор. 21-22).

Крім того, низка інших наукових положень, які сформульовані Оксаною Леонідівною в дисертації, удосконалюють сучасне наукове знання щодо зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні, а саме: характеристику типових прикладів зловживання процесуальними правами, обґрунтування доцільності розширення переліку критеріїв оцінювання наявності зловживання правом на відмову від захисника або його заміну, з огляду на системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження; дефініцію зловживання процесуальними правами та

повноваженнями, що передбачає умисне використання наданих законом прав чи повноважень у супереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм; визначення ознак зловживання процесуальними правами та повноваженнями, які дозволяють відмежовувати добросовісну поведінку від протиправної; розуміння концепції суб'єктивного права як такого, що охоплює не тільки свободу його реалізації, а й інституційний механізм захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли воно використано для руйнування правопорядку та прав інших осіб; класифікацію зловживань процесуальними правами шляхом доповнення її новими критеріями: за характером поведінки (активне/пасивне зловживання), за метою (тактичне, стратегічне, репресивне), за впливом на процес (локальне/системне); способи унеможливлення зловживанням процесуальними правами, зокрема шляхом: визначення резервних дат судових засідань, роз'яснення наслідків зловживання правом, оцінка обґрунтованості клопотань і заяв з огляду на мету їх подання та системність дій учасника; розуміння зловживання правом на підготовку захисту в контексті ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, з огляду на оцінку достатності часу й умов ознайомлення, складності справи, обсяг доказів, доступ до захисника й технічні можливості; ознаки та критерії добросовісного використання дискреційних повноважень прокурором під час об'єднання чи виділення матеріалів кримінального провадження; тлумачення процесуальної природи загальнодоступних матеріалів, які повинні бути відкриті стороні захисту ще до завершення досудового розслідування; розуміння системності зловживань повноваженнями суддями в контексті дотримання засади розумності строків, під час визначення тривалості тримання осіб під вартою, застосування обмежувальних заходів й арешту майна, а також багаторазового відкладення розгляду справ; механізми дисциплінарного реагування на зловживання правом суддів на самовідвід (повторність, необґрунтованість, уникнення розгляду

тощо); процесуальну форму арешту майна й обґрунтовано, що строк арешту з метою забезпечення збереження речових доказів має тривати до 60 днів з можливістю продовження за обґрунтованим клопотанням сторони обвинувачення (стор. 22-24).

Дисертанткою сформульовано низку положень, що розвивають доктрину кримінального процесу. Такими слід визнати теоретичні положення щодо доцільності законодавчого закріплення засади неприпустимості зловживання правами в КПК України; розуміння негативного впливу зловживання правами на реалізацію завдань кримінального провадження, зокрема в контексті довіри до правосуддя та дотримання засад розумні строки і змагальності; підхід до інтеграції міжнародних стандартів у національну модель правозастосування, що дає змогу забезпечити баланс між правами сторін і потребою в запобіганні процесуальним зловживанням, положення щодо значення етичних стандартів діяльності адвокатів й інших учасників кримінального провадження в контексті запобігання зловживанням процесуальними правами; визначення критеріїв, коли повторне заявлення відводу має ознаки зловживання; визначення недоліків нормативного закріплення оцінного терміну «зволікання», обґрунтовано необхідність законодавчого вдосконалення ч. 10 ст. 290 КПК України шляхом доповнення положенням щодо запровадження імперативного обов'язку надавати матеріали в паперовій та (за можливості) електронній формах; характеристика проблеми процесуального балансу між інтересами захисту й обвинувачення, зокрема в контексті судового контролю за рішеннями про об'єднання, виділення або зупинення досудового розслідування (стор. 24-25).

Поставлене наукове завдання виконане на належному рівні, оскільки дисертація містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання – проаналізувати теоретичні та практичні аспекти зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, виявити проблеми в означеній площині, а також розробити науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення

законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація, на переконання офіційного опонента, характеризується логічним змістовним наповненням відповідно до плану, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики, пов'язаної із зловживаннями процесуальними правами в кримінальному провадженні. Робота структурно складається зі вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них основний текст – 183 сторінки, список використаних джерел (229 найменувань) – 26 сторінок, додатки – 31 сторінка.

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, формулюються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, визначаються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх теоретичне та практичне значення, форми апробації та структура дисертаційної роботи (с. 16-26).

У **першому розділі дисертаційної роботи «Сутність та правова природа зловживання процесуальними правами»** дисертантка розглядає правову природу зловживання процесуальними правами. У *підрозділі 1.1. «Поняття, правова природа зловживання процесуальними правами в кримінальному процесі»* приділяється увага науковим підходам до визначення поняття «зловживання правом». Обґрунтовується наявність в доктрині трьох основних підходів до визначення поняття та правової природи зловживання процесуальними правами в кримінальному процесі: (1) поняття «зловживання процесуальними правами» є дискримінаційним, оскільки створює хибне уявлення, ніби зловживати в кримінальному провадженні можуть лише невідні суб'єкти; (2) це форма протиправної поведінки, яка характеризується суспільною небезпечністю (чи принаймні суспільною шкідливістю); (3) висвітлюють поняття зловживання через право, його правову природу, доктринальне

обґрунтування «зловживання правом» та визнання необхідності встановлення механізмів і гарантій протидії йому (стор. 27-29).

Оксана Леонідівна доходить висновку, що зловживання процесуальними правами – це неформальна правова категорія, що полягає в умисному використанні наданих законом прав чи повноважень у супереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу без явного порушення законодавчих норм. Слід погодитися з автором, що зловживання не обов'язково супроводжується порушенням норм права, а, навпаки, найчастіше відбувається в межах закону, що ускладнює ідентифікацію та протидію йому.

Серед іншого, у цій частині роботи виокремлюються та характеризуються основні ознаки зловживання процесуальними правами, а саме: формальна правомірність дій, що маскує їхню деструктивну природу; вдавана легальність – дії здійснюються так, щоб вони зовні видавалися законними, хоча насправді вони мають деструктивний вплив на процес; використання недозволених засобів, зокрема маніпуляцій, навмисного затягування строків, подання значної кількості безпідставних клопотань, створення процедурних бар'єрів для ускладнення або затримання розгляду справи; застосування прав не за призначенням – наприклад, використання механізму відводів для усунення небажаних суддів або прокурорів, а не для гарантування об'єктивного розгляду справи; наявність умислу – зловживання є свідомим, а не випадковим чи ненавмисним порушенням процесуальних норм; заподіяння шкоди – негативні наслідки можуть полягати у формі затягування судового розгляду, створення зайвого навантаження на судову систему, ускладнення доступу до правосуддя, підризу довіри до судових інституцій або порушення засади рівності сторін (стор. 30-37).

У підрозділі 1.2 «Національне та міжнародно-правове регулювання зловживання правом» досліджено національне й міжнародне правове регулювання зловживання правом. Значна увага приділена аналізу прецедентної практики Європейського суду з прав людини, що, в свою чергу, дозволило

встановити конвенційні положення, що містять окремі гарантії, спрямовані на запобігання та протидію цій шкідливій правовій поведінці, а також визначити риси, що можуть свідчити про наявність в заяві, яка подається до ЄСПЛ, ознак зловживання (стор. 39-49).

У своєму дослідженні авторка не оминула питання виділення певних критеріїв, які покладені в основу здійснення класифікації досліджуваного об'єкта (зокрема, у *підрозділі 1.3 «Класифікація зловживань процесуальними правами та повноваженнями в кримінальному провадженні»*). Запропоновано авторську класифікацію зловживань, зокрема: за суб'єктом зловживання (сторона захисту, обвинувачення, інші учасники, суд); метою вчинення зловживання (затягування розгляду, маніпулювання доказами, дискредитація суду, зміна результату); наслідками (вплив на строки, порушення рівності сторін, дискредитація); предметною ознакою, характером вчинюваних дій, залежністю від нормативного закріплення права чи повноваження, ступенем впливу на кримінальне провадження та стадіями кримінального провадження (стор. 51-60).

Вагомими видаються висновки дисертантки у *підрозділі 1.4. «Кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами»* стосовно визначення заходів протидії зловживанню процесуальними правами, а саме: законодавчі запобіжники, судова практика, організаційні заходи, етичні аспекти (стор. 61-71).

У другому розділі дисертації «Зловживання процесуальними правами стороною захисту» зосереджено увагу на проблематиці зловживання правом стороною захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань, на подачу клопотань і заявленя відводу, а також на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження.

У *підрозділі 2.1. «Зловживання стороною захисту правами під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань»* окреслено основні підходи щодо розмежування добросовісних і недобросовісних практик, до яких вдається сторона захисту. Оксана Леонідівна наголошує на тому, що можливість адвоката самостійно збирати інформацію шляхом опитування осіб залишається

недостатньо ефективною через відсутність нормативного визнання отриманих у такий спосіб результатів як повноцінних джерел доказів, тому до КПК України необхідно внести зміни, які легалізували б і посилили процесуальне значення цих даних (стор. 79-80).

Цінними для оптимізації та удосконалення практики кримінального провадження є визначення авторкою чітких стандартів і меж оцінювання добровільності згоди на проведення огляду з метою запобігання зловживанням адвокатами та забезпечення дотримання балансу прав осіб і органів досудового розслідування.

В контексті визначення меж примусового освідкування наголошується на необхідності впровадження обов'язкової відеофіксації та чітких умов застосування примусу для захисту прав людини й ефективності кримінального процесу (стор. 87-89).

Грунтовним (у підрозділі 2.2. «Зловживання правом на подачу клопотань і заявлення відводу») є аналіз проблем, пов'язаних з: (1) поданням клопотань в порядку, передбаченому ст. 220 КПК: а) зосереджено на важливості відмежування клопотань, спрямованих на забезпечення захисту, і тих, що мають на меті протидію досудовому розслідуванню; б) визначені критерії, яким повинні відповідати клопотання; в) наголошується на широкій дискреції органів досудового розслідування та прокурора при оцінці значущості обставин, про встановлення яких заявляється клопотання, через їх різне тлумачення; г) розглянуто проблему формальних недоліків клопотань і скарг, поданих стороною захисту, та запропоновано внесення змін до КПК України, які дозволили б слідчому, прокурору та слідчому судді повертати такі документи для усунення недоліків без автоматичної відмови по суті; (2) заявленям відводів: обґрунтовується теза, що інститут відводу часто перетворюється зі способу забезпечення справедливого судочинства на інструмент процесуального маніпулювання, тому в КПК України доцільно чітко визначити критерії визнання таких дій зловживанням, зокрема запровадити правило автоматичного

залишення без розгляду повторних відводів, заявлених з аналогічних підстав (стор. 92-106).

Не менш важливу частину роботи, на переконання офіційного опонента, становить *підрозділ 2.3. «Зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження»*. Авторка підтримує і розвиває теоретичні напрацювання, що етап ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є ключовим для реалізації права сторони захисту, проте водночас є одним із найвразливіших до процесуальних зловживань.

Вознюк О.Л. справедливо зазначає, що діючи нормативні конструкції, які регулюють порядок ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, не містять правової визначеності, що створює простір для зловживань правами, спрямованих на затягування кримінального провадження (такі як штучне затягування, систематична зміна адвокатів, пасивність сторони захисту, різні темпи ознайомлення за однакових умов тощо), і негативно впливає на ефективність правосуддя.

У третьому розділі роботи «Зловживання процесуальними повноваженнями особами, які здійснюють кримінальне провадження, і судом» авторкою були розглянуті та піддані науковому аналізу зловживання стороною обвинувачення правом на визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надають на ознайомлення стороні захисту; під час об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування та зупинення досудового розслідування; зловживання процесуальними повноваженнями судом (стор. 125-174).

Слід погодитися з тезою здобувачки, що широкі дискреційні повноваження слідчого, дізнавача та прокурора в питанні визначення обсягу матеріалів досудового розслідування, що можуть бути надані для ознайомлення до завершення досудового розслідування, створюють потенційні умови для зловживань, оскільки законодавство не містить чітких критеріїв щодо визначення загальнодоступних документів і матеріалів, ознайомлення з якими може зашкодити розслідуванню.

Слушною також є думка дисертантки, що дискреційні повноваження прокурора під час прийняття рішень про об'єднання чи виділення матеріалів кримінальних проваджень зумовлюються високий ризик зловживань: маніпулювання зі строками досудового розслідування, посилення процесуального тиску на підозрюваних, штучне ускладнення доступу до матеріалів стороні захисту та впливу на авторозподіл справ у судах. Для усунення таких ризиків запропоновано чітко визначити законодавчі критерії «необхідності» об'єднання або виділення матеріалів, передбачивши обов'язок прокурора обґрунтовувати свої рішення у відповідних постановках.

Не залишила поза увагою також авторка характеристику зловживань повноваженнями зі сторони суду, а саме: безпідставне затягування розгляду справ, порушення засади змагальності, надмірне застосування тримання під вартою та арешту майна, необґрунтоване використання права на самовідвід.

Особливу цікавість викликає дослідження проблемних питань щодо механізмів притягнення суддів до відповідальності за зловживання своїми повноваженнями.

Проведений аналіз дозволив авторці сформулювати окремі пропозиції (зокрема, до статей 7, 81, 217, 221, 307 КПК України), що на думку офіційного опонента, можуть стати в нагоді при вдосконаленні чинного законодавства (див. додаток Г (стор. 228-240)).

У загальних **висновках**, що завершують основний текст дисертації, О.Л. Вознюк логічно підсумовує проведену роботу та формулює ключові результати проведеного дослідження у вигляді висновків і пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики (стор. 174-183).

Список використаних джерел містить 229 наукових, нормативних та правозастосовних найменувань, що розміщені в алфавітному порядку (стор. 184-209).

Робота включає 4 додатка: анкета та зведені дані результатів анкетування прокурорів, суддів, слідчих, дізнавачів, адвокатів та інших фахівців у галузі

права (Додаток А), список опублікованих праць за темою дисертації (Додаток Б), акти впровадження (Додаток В), проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України», порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України», пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» (Додаток Г) (с. 210-240).

У результаті вивчення дисертації текстових запозичень без посилання на джерело не виявлено. Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Наукові положення викладені дисертанткою логічно, чітко, послідовно та структуровано з огляду на ступінь їх новизни, що дає можливість усвідомити зміст наукових пропозицій порівняно з висловленими раніше в науці кримінального процесу підходами щодо питань, які є предметом цього наукового дослідження.

Таким чином, ознайомлення з текстом дисертації О.Л. Вознюк дозволяє зробити висновок про те, що ця робота становить вклад у науку кримінального процесу, оскільки було отримано нові результати у формі наукових висновків щодо природи, ознак, виявів та наслідків зловживання правами в кримінальному провадженні, обґрунтування необхідності нормативного закріплення механізмів протидії цим зловживанням, а також надано аргументовані пропозиції з удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

Загалом позитивно оцінюючи представлене дослідження та відзначаючи логічність та послідовність його побудови, обґрунтованість та аргументованість його результатів, належний науковий рівень роботи, слід зауважити, що його окремі положення та висновки мають дискусійний характер та вимагають додаткової конкретизації під час захисту.

1. На стор. 35 дисертантка вказує, що «специфікою наслідків зловживання правами й повноваженнями є відсутність матеріальної шкоди як такої, натомість

вони впливають передусім на інтереси кримінального провадження та його учасників». Важливо підкреслити, що наведене твердження в цілому є коректним, але потребує уточнення й певного застереження. На думку офіційного опонента, відсутність матеріальної шкоди не є обов'язковою ознакою зловживання правом у кримінальному провадженні. Хоча багато форм зловживання справді мають процесуальний характер і наслідки у вигляді, зокрема, зниження ефективності правосуддя, у ряді випадків вони можуть також спричинити й матеріальну шкоду — наприклад, витрати на правову допомогу, інші судові витрати, які несе сторона внаслідок зловживання процесуального опонента, тощо.

2. Підрозділ 1.1 дисертації присвячений аналізу поняття та правової природи зловживання процесуальними правами. Зокрема, на стор. 37 надається авторське визначення поняття «зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального процесу». Втім, в доктрині кримінального процесу зустрічаються такі поняття як «процесуальна диверсія» та «кверулянство». З огляду на це хотілось би почути думку здобувачки під час прилюдного захисту як співвідносяться зазначені поняття?

3. Підрозділ 1.2 дисертації присвячений висвітленню питання щодо національного та міжнародно-правового регулювання зловживання правом. Зокрема, на стор. 46- 49 акцентовано увагу на положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ або Конвенція), що містять окремі гарантії, спрямовані на запобігання та протидію зловживанню правом, а також тлумаченню поняття «зловживання правом» у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини, що, на думку офіційного опонента, значно покращує рівень наукової роботи, оскільки дозволяє осмислити зміст і межі реалізації прав людини в контексті міжнародних стандартів, надаючи приклади конкретного застосування абстрактних юридичних понять. При цьому, здобувачка приділяє увагу лише ст. 17 «Заборона зловживання правами» ЄКПЛ. Водночас, системний аналіз Конвенції дозволяє констатувати наявність ще трьох (що найменше) конвенційних норм, якими встановлюється заборона

зловживання правом, а саме: ст. 18 «Межі застосування обмежень прав», ст. 35 «Умови прийнятності» та ст. 53 «Гарантія визнаних прав людини». З огляду на те, що Конвенція покликана, насамперед, встановити каталог основних фундаментальних прав людини та зобов'язати держави-учасниці, за певними винятками, не втручатися в них за відсутності для цього підстав та не порушувати їх, переважна більшість норм розділу 1 Конвенції та деяких протоколів до неї містить зобов'язання держави та її агентів позитивного та негативного характеру (тобто обов'язок вчинити певні дії або, навпаки, не вчиняти їх). При цьому серед цих статей значна кількість допускає обмеження певних прав і свобод, за виключенням тих, що носять абсолютний характер, за умови дотримання відповідних вимог (передусім, вимоги пропорційності) – йдеться, наприклад, про можливість втручання в права, гарантовані ст. 5, 8, 9, 10, 11 ЄКПЛ тощо. Отже, цікаво було б почути думку Оксани Леонідівни як саме статті 18, 35, 53 ЄКПЛ встановлюють заборону зловживання правом.

4. Підрозділ 2.1 дисертації присвячений аналізу зловживання стороною захисту правами під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань. На стор. 120 дисертації здобувачкою зроблено висновок, що відсутність чітких критеріїв оцінювання добровільності згоди на проведення обшуку чи огляду нерідко використовують адвокати для створення штучних перешкод, що вимагає запровадження чітких стандартів і меж оцінювання такої згоди, аби запобігти зловживанням та забезпечити баланс між правами особи та повноваженнями органів досудового розслідування, прокурора. Ідея щодо потреби чітких критеріїв добровільності заслуговує схвалення, але її доцільно було б поглибити шляхом аналізу практики ЄСПЛ щодо добровільності згоди в контексті статей 6 і 8 Конвенції.

Крім того, наведене формулювання містить оціночне узагальнення щодо дій адвокатів, що може бути сприйняте як упереджене. Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів передбаченими ним засобами. Сторона захисту має право на

використання всіх не заборонених законом засобів для забезпечення прав клієнта. У зв'язку з цим, у межах дискусії, цікава думка дисертантки щодо таких питань: (а) чи є насправді можливим створення уніфікованих критеріїв оцінки «добровільності згоди», якщо її природа передбачає індивідуальну оцінку ситуації у кожному конкретному випадку? та (б) чи є адвокатська поведінка у формі оскарження «добровільності згоди» дійсним зловживанням чи реалізацією права на захист у змагальному процесі?

Підсумовуючи зазначене, слід відмітити, що вказані зауваження відображають власні погляди офіційного опонента і стосуються питань, що мають дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вони лише підкреслюють актуальність, комплексність та багатогранність проблем, які авторка досліджує в своїй роботі.

Таким чином, ступінь наукової новизни дослідження, обґрунтованість наведених у ньому положень, висновків та рекомендацій відповідає вимогам до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Відображення наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження відображені в наукових статтях і тезах доповідей дисертантки на наукових конференціях, що загалом свідчить про достатній рівень апробації. Основні результати роботи знайшли відображення в 7 публікаціях (3 фахові наукові статті в наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, та 4 публікаціях апробаційного характеру).

Дотримання академічної доброчесності. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувачки офіційним опонентом не виявлено.

Відсутність конфлікту інтересів. Офіційний опонент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувачки та/або її наукового керівника.

ВИСНОВОК: дисертація Вознюк Оксани Леонідівни «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні» подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є завершеним монографічним дослідженням, у якому досягнуто поставлену мету, у повному обсязі виконані визначені завдання, що мають теоретичне та практичне значення для розвитку кримінального процесу. Дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283, 19 травня 2023 року № 502, 03.05.2024 р. № 507 та 08.04.2025р. № 426), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 № 341, 19.05.2023р. № 502 та 03.05.2024 р. № 507), а її авторка – Вознюк Оксана Леонідівна – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

кандидатка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Ануш ТУМАНЯНЦ

Підпис доцентки кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, професорки Туманянц Ануш засвідчую

Учений секретар

Людмила Лейба